

Отримано: 26 серпня 2018 р.

Прорецензовано: 04 вересня 2018 р.

Прийнято до друку: 12 вересня 2018 р.

e-mail: s.kachula@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2018-10(38)-68-72

Качула С. В. Фінансове забезпечення діяльності державних фондів соціального страхування в Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, вересень 2018. № 10(38). С. 68–72.

УДК: 369.041

JEL-класифікація: G 22; G 23; H 55; J 65

Качула Світлана Валентинівна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Університету митної справи та фінансів

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ФОНДІВ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто зміни законодавчої бази фінансового забезпечення державних фондів соціального страхування в Україні. Показано, що основними джерелами фінансового забезпечення діяльності фондів соціального страхування є обов'язкові внески роботодавців і застрахованих осіб, асигнування й інші кошти. Встановлено, що структура доходів бюджету фондів соціального страхування залежить від виду їх діяльності та виду здійснюваного страхування. Розглянуто роль єдиного соціального внеску у формуванні дохідної частини бюджету фондів соціального страхування в Україні. Акцентовано увагу на доцільності продовження реформування з метою покращення фінансового забезпечення фондів соціального страхування.

Ключові слова: соціальне страхування, фонди соціального страхування, єдиний соціальний внесок, фінансове забезпечення.

Качула Светлана Валентиновна,

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов Университета таможенного дела и финансов

ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФОНДОВ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены законодательные изменения относительно формирования источников финансового обеспечения государственных фондов социального страхования в Украине. Показано, что основными источниками финансового обеспечения деятельности фондов социального страхования выступают обязательные взносы работодателей и застрахованных лиц, ассигнования и другие средства. Установлено, что структура доходов бюджета фонда социального страхования зависит от вида их деятельности и вида осуществляемого страхования. Рассмотрена роль единого социального взноса в формировании доходной части бюджета фондов социального страхования в Украине. Акцентируется внимание на целесообразности продолжения проведения реформы с целью улучшения финансового обеспечения фондов социального страхования.

Ключевые слова: социальное страхование, фонды социального страхования, единый социальный взнос, финансовое обеспечение.

Svitlana Kachula,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Finances University of Customs and Finance

FINANCIAL SUPPORT OF THE STATE SOCIAL INSURANCE FUNDS IN UKRAINE

At the current stage of Ukraine's development, the reform of social insurance funds is in progress, the search for the most effective mechanisms for the financial resources formation, improvement of the flow of financial resources is carried out etc. An important aspect of this process is the financial support of the state social insurance funds, which determines the relevance of this study.

The aim and tasks: to examine the status of financial support for the state social insurance funds in Ukraine and to outline directions for its improvement in troublesome socio-economic conditions.

General scientific and specific methods were used in the process of research. In particular dialectic method, method of scientific abstraction, analysis, generalization.

The needs to rise revenues and to improve the state of insurance funds functioning in Ukraine put a number of priority issues in front of the reform of public social insurance system.

The article deals with the changes of legislative framework of financial support for state social insurance funds in Ukraine. It is shown that the main sources of financial support of the social insurance funds activity are the obligatory contributions of employers and insured persons, allocations and other funds. It is determined that the structure of budget revenues of social insurance funds depends on the type of their activities and the type of insurance being carried out. The role of a single social contribution in forming of the revenue part of the social insurance funds' budget in Ukraine is considered.

It was established that financial support of the state social welfare funds functioning directly depends on the material well-being of citizens. Namely, the lower the unemployment rate in the country, the greater number of working people will be able to pay the single social contribution to the wage fund, and the level of minimum and average wages affects the insurance contributions to state target funds.

Difficult socio-economic conditions of the state social insurance funds' functioning (significant growth of the consumer price index, declining of official jobs, an increase in the official unemployment rate, significant amount of informal employment in the population, shadow revenues in the private sector) require further institutional reform in the country in order to eliminate the negative factors and improve financial support of the social insurance funds functioning.

Key words: social insurance, social insurance funds, single social contribution, financial support.

Постановка проблеми. У кожній країні світу в загальній системі соціального захисту населення вагоме місце належить державному соціальному страхуванню, рівень розвитку якого свідчить про стан економіки, зрілість ринкових відносин і є віддзеркаленням соціальної справедливості, солідарності і стабільності в суспільстві. Кошти на його здійснення акумулюються у спеціальних фондах, які по суті є страховиками в системі соціального страхування, адже їх діяльність спрямована на акумуляцію фінансових ресурсів і здійснення соціальних виплат застрахованій особі в разі настання певного страхового випадку. На сучасному етапі розвитку України триває реформування фондів соціального страхування, здійснюється пошук найефективніших механізмів формування фінансових ресурсів, удосконалення руху фінансових потоків і підвищення ефективності їх використання. Важливим аспектом цього процесу є фінансове забезпечення діяльності державних фондів соціального страхування, що визначає актуальність та обумовлює необхідність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою дослідження різних аспектів формування та використання коштів фондів державного соціального страхування займалися такі науковці: А. Вікнянська [1], Н. Дудченко [2], А. Кириченко [6], Л. Лисяк [8], В. Надрага [9], О. Насібова [10], С. Нечипоренко [11], Н. Топішко [12], В. Тропіна, Д. Суховий [13] та інші. Автори акцентують увагу на проблематиці зростання стабілізаційної ролі системи соціального захисту населення, формуванні системи соціального страхування загалом, розкривають теоретичні погляди на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в контексті мінімізації соціальних ризиків, функціонуванні окремих фондів державного соціального страхування, регулювання їх ресурсної бази. Водночас нестабільність соціально-економічних процесів потребує більш глибокого науково-теоретичного дослідження шляхів покращення фінансового забезпечення діяльності фондів державного соціального страхування в процесі реформування системи соціального захисту.

Мета і завдання дослідження полягають у дослідженні стану фінансового забезпечення діяльності фондів державного соціального страхування в Україні й окреслення напрямів його покращення у складних соціально-економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Побудова демократичного суспільства і забезпечення соціального розвитку першочергово потребує соціальної захищеності його громадян. Згідно з Конституцією України, громадяни мають право на соціальний захист, що містить право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Конституція України гарантує, що кожен громадян України має право на забезпечення достатнього життєвого рівня, надання кваліфікованої медичної допомоги, пенсійного забезпечення, надання допомоги у випадку хвороби, інвалідності, втрати годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством. Пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [7, ст. 46].

Розвиток і поглиблення ринкових відносин супроводжується зростанням соціальних ризиків, що потребує створення умов фінансового забезпечення державних соціальних гарантій для забезпечення потреб громадян, які внаслідок реалізації певних ризиків не можуть брати участі (постійно або тимчасово) в процесі виробництва валового внутрішнього продукту. Тобто особливістю соціального страхування є його зв'язок із трудовою діяльністю людини та нейтралізації / компенсації соціальних ризиків [9; 13]. Ці обставини зумовлюють об'єктивну необхідність формування системи соціального страхування в країні як джерела фінансування державних соціальних гарантій і забезпечення соціальної стабільності.

С. Нечипоренко, даючи визначення соціальному страхуванню, підкреслює, що воно є елементом фінансової системи, а також складовою соціально-економічної політики держави, базується на економічних відносинах із перерозподілу валового внутрішнього продукту і передбачає фінансову допомогу реципієнтам, що за певних життєвих обставин її потребують, яка виплачується із страхових фондів і врегульовані нормативно-правовими актами [11]. Однак автор не підкреслює, що соціальне страхування «передбачає функціонування системи, за якої страхові внески сплачуються до соціальних фондів, які перерозподіляють їх безпосередньо між суб'єктами соціального захисту» [13]. На системному характері соціального страхування акцентують увагу й інші дослідники [2; 12]. Відповідно система державних

страхових фондів створена в нашій країні з метою забезпечення виконання положень Конституції України та для забезпечення різних видів соціального страхування в процесі розбудови соціально орієнтованої держави.

Страхові фонди – некомерційні організації, які згідно зі Статутом проводять збір та акумуляцію страхових внесків, здійснюють фінансування передбачених виплат застрахованим особам і контролюють витрачання коштів.

Для належного забезпечення населення соціальним страхуванням в Україні за роки незалежності було створено такі державні позабюджетні страхові фонди:

1. Пенсійний фонд України.
2. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття.
3. Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.
4. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України.

Донедавна діяльність кожного названого фонду залежновід виду здійснюваного страхування, чітко регламентував окремий закон, зокрема: «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» (Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV); «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (Закон України від 02.03.2000 № 1533-III); «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV).

Потреба у зміцненні доходів і покращенні діяльності державних страхових фондів зростає під дією низки чинників. Затяжна рецесія економіки України, високий рівень інфляції, особливо у 2014–2015 рр. (індекс споживчих цін відповідно становив 124,9% і 143,3%) спричинив до значного знецінення гривні, зниження реальної заробітної плати, що суттєво вплинуло на добробут населення та загострило соціальні ризики. Так, Н. Топішко підкреслює, що провідним чинником базової соціальної незахищеності громадян є низькі доходи працюючого населення як результат несправедливого розподілу національного доходу [12]. Серед вагомих чинників ускладнення діяльності фондів державного соціального страхування слід відзначити скорочення офіційних робочих місць, зростання офіційного рівня безробіття, значну за обсягами неформальну занятість населення, тіньові доходи у приватному секторі економіки.

За таких умов першочерговими стали питання реформування системи державних фондів соціального страхування та легалізації фонду заробітної плати, як основи забезпечення їх діяльності.

28 грудня 2014 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці», яким у новій редакції викладено Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». Зокрема, цим законом визначено об'єднати Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, створивши натомість Фонд соціального страхування України. Метою об'єднання фондів була економія коштів на адміністративні витрати, яка, за розрахунками Міністерства соціальної політики, мала становити 600 млн грн. 3 листопада 2015 року було прийнято Закон України № 736-VIII «Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» щодо забезпечення діяльності фондів соціального страхування у період реорганізації». З 1 серпня 2017 року Фонд соціального страхування України повною мірою розпочав виконання всіх завдань і функцій, визначених законом [5]. Таким чином, у процесі розвитку українського суспільства відбувалися зміни інституційного середовища соціального захисту населення, що насамперед стосувалися вдосконалення законодавчої бази діяльності державних страхових фондів.

Повноцінна діяльність фондів соціального страхування неможлива без належного фінансового забезпечення, яке характеризує процес формування фінансових ресурсів доходної частини бюджету відповідного фонду, спрямованих на матеріальну захищеність застрахованих осіб задля забезпечення стабільності системи соціального страхування, віддзеркалюючи кількісну сторону фінансового механізму [1]. Фінансовий механізм соціального страхування – сукупність форм і методів, що регулюють формування, розподіл і використання фінансових ресурсів державними страховими фондами й іншими інституціями, що здійснюють надання послуг із соціального страхування з метою попередження соціальних ризиків і соціального забезпечення населення в разі настання страхових випадків [6, с. 33].

Основними джерелами фінансового забезпечення діяльності державних фондів соціального страхування є обов'язкові внески роботодавців і застрахованих осіб, асигнування й інші кошти. Так, наприклад, фінансове забезпечення діяльності Пенсійного фонду України (ПФУ) здійснюється завдяки власним надходженням і коштам Державного бюджету України (таблиця 1).

Таблиця 1

Джерела фінансового забезпечення діяльності Пенсійного фонду України, млрд грн

Доходи бюджету ПФУ	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018*
Власні надходження, зокрема:	158,0	166,9	165,9	169,9	111,7	158,9	213,5
Сума єдиного внеску, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування	154,0	162,6	159,5	165,4	107,1	154,3	208,3
Кошти Державного бюджету України	64,5	83,2	75,8	94,8	142,6	133,5	139,3
Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття	0,08	0,06	0,07	0,08	0,07	0,00	-
Кошти Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	0,08	0,08	0,07	0,01	0,00	0,00	-

*Планові показники.

Джерело: складено автором за [4].

Для формування доходів бюджету ПФУ через дії різних чинників недостатньо власних надходжень, тому з Державного бюджету України здійснюються дотації, які за 2012–2016 рр. зросли більше як удвічі. У 2017–2018 рр. розмір дотацій знизився, однак планові показники 2018 р. все ж перевищують фактичні показники 2017 р. Причому, якщо частка власних надходжень у доходах ПФУ знизилася від 71% у 2012 р. до 64% у 2015 р., або на 7%, то у 2016 р. відбулося її різке зниження майже до 44% у загальній сумі доходів ПФУ, або на 20% порівняно з 2016 р. і на 27% порівняно з 2012 р., що спонукало Уряд до активного реформування пенсійної системи.

Слід ураховувати, що стрімке зростання ролі бюджетних коштів у формуванні доходів бюджету ПФУ та покритті його дефіциту може стати суттєвою причиною нестійкості бюджетної системи, адже спрямування значних обсягів бюджетних коштів на покриття дефіциту ПФУ збільшує видаткову частину державного бюджету, потребує підвищення доходів, акумуляція яких в умовах затяжної економічної рецесії й існування значної тіньової складової в національній економіці є практично неможливою і призводить до недофінансування інших бюджетних програм [8].

Інституційна реформа, впроваджена в країні, внесла певні зміни у фінансове забезпечення діяльності фондів соціального страхування. Однак, реально ці зміни відбуваються доволі повільно. Так, у 2017–2018 рр. частка власних надходжень у доходах ПФУ зросла до 54% і 61% відповідно, водночас ще не досягла навіть рівня, який був упродовж 2012–2015 рр.

Основним джерелом формування власних надходжень бюджету ПФУ є єдиний соціальний внесок (ЄСВ). Згідно Постанови КМУ від 26 листопада 2014 р. № 675 (зі змінами та доповненнями) «Про затвердження пропорцій розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» єдиний соціальний внесок на сьогодні розподіляється у відсотковому значенні:

- 85,6215% – на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (до солідарної системи);
- 9,1472% – на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- 5,2313% – на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття.

Розподіл коштів у абсолютному значенні впродовж 2012–2017 рр. представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування між фондами соціального страхування, млрд грн

Розподіл ЄСВ	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Пенсійному фонду України	154,0	162,6	159,5	165,4	107,1	154,3
Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття	9,1	9,5	6,2	5,7	8,3	10,0 ¹
Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності	9,7	10,1	9,1	8,0	8,1	16,8 ²
Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України	6,1	6,4	6,4	6,6	6,9	

¹ Планові показники.

² Надходження страхових коштів до Фонду соціального страхування України (у зв'язку з набуттям чинності постанови Кабінету Міністрів України від 30 січня 2015 року № 48 «Деякі питання розподілу єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»).

Джерело: складено автором за [3; 4].

Якщо бюджет ПФУ формується переважно за рахунок надходжень ЄСВ і дотацій із Державного бюджету України, то Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Фонд соціального страхування України фінансуються більш як на 90% за рахунок страхових

надходжень. Фінансове забезпечення соціальних зобов'язань державних фондів соціального страхування відбувається через механізм загальнообов'язкового державного соціального страхування, тобто видатки на соціальний захист здійснюються із застосуванням страхового методу. Це обумовлено ризиковим характером ринкової економіки та необхідністю створення належних умов фінансування державних соціальних гарантій. Існування подібних спеціалізованих соціальних інститутів та особливості їх функціонування зменшують навантаження на державний бюджет і дають змогу збалансувати принципи індивідуальної відповідальності громадянина і солідарності всіх членів суспільства при компенсації соціальних ризиків [10]. Тобто держава, виконуючи соціальну функцію, є гарантом фінансової стійкості фондів соціального страхування і реалізації програм обов'язкового соціального страхування.

Висновки. Отже, вагомим напрямом реформування системи соціального страхування має бути вдосконалення формування фінансових ресурсів державних соціальних фондів. Діяльність державних страхових фондів в Україні залежно від виду здійснюваного страхування та регламентується Законами України. Основними джерелами фінансового забезпечення діяльності фондів соціального страхування є обов'язкові внески роботодавців і застрахованих осіб, асигнування й інші кошти. Структура доходів бюджету фондів соціального страхування залежить від виду діяльності страхових фондів і залежності від виду здійснюваного страхування. Суттєву роль у фінансовому забезпеченні діяльності державних фондів соціального страхування відіграє єдиний соціальний внесок. Фінансове забезпечення діяльності державних фондів соціального забезпечення напряму залежить від грошових доходів громадян. Тобто, чим менший рівень безробіття в країні, тим більша кількість працюючого населення зможе сплачувати єдиний соціальний внесок, який нараховується на фонд заробітної плати, а рівень мінімальної та середньої заробітної плати впливає на страхові відрахування до державних цільових фондів.

Необхідно і надалі здійснювати інституційну реформу щодо усунення негативних чинників і покращення фінансового забезпечення фондів соціального страхування. Перспективами подальших наукових розвідок у цій сфері є поглиблене дослідження інституційного середовища системи соціального страхування в Україні.

Література:

- Вікнянська А. О. Схема фінансового механізму соціального страхування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип.11. С. 668 – 672. URL: <http://global-national.in.ua/issue-11-2016/19-vipusk-11-cherven-2016-r/2186-viknyanska-a-o-skHEMA-finansovogo-mekhanizmu-sotsialnogo-strakhuvannya> (Дата звернення : 15 липня 2018 р.).
- Дудченко Н. В. Теоретичні аспекти функціонування системи соціального страхування. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип.10. С. 75–78. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-10/17-stati-10/1035-dudchenko-n-v> (Дата звернення : 10 липня 2018 р.).
- Зведена інформація показників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Профспілка працівників освіти і науки України: офіційний сайт*. URL: <https://pon.org.ua/novyny/4655-zvedena-informatsiya-pokaznikiv-yedinogo-vnesku-na-zagalnoobov'yazkove-derzhavne-socialne-strakhuvannya.html> (Дата звернення : 9 серпня 2018 р.).
- Звітні матеріали про виконання бюджету ПФУ. *Пенсійний фонд України: офіційний сайт*. URL: <http://www.pfu.gov.ua/category/informatsiya/byudzheth/> (Дата звернення : 3 серпня 2018 р.).
- Історія виникнення і розвитку соціального страхування. *Фонд соціального страхування України: офіційний сайт*. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/main/uk/publish/article/947780> (Дата звернення: 1 серпня 2018 р.).
- Кириченко А. В. Розвиток соціального страхування в Україні: Монографія. К. ЦП «КОМПРИНТ», 2017. – 197 с.
- Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 25 липня 2018 р.).
- Лисяк Л. В. Роль державного бюджету у зміцненні доходів Пенсійного фонду України. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Економіка*, 2016. Вип.10(2). С. 38-45. URL: [nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumov_2016_24_10\(2\)_2.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumov_2016_24_10(2)_2.pdf).
- Надрага В. І. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування як механізм компенсації соціальних ризиків. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 1(21). С. 145–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2014_1_14.
- Насібова О. В. Фінансування видатків на соціальний захист громадян з державних цільових фондів. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 2. С. 198-204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2017_2_27.
- Нечипоренко С.Д. Сутність та значення соціального страхування в системі соціального захисту населення. *Агросвіт*. 2017. № 6. С. 55–60.
- Топішко Н. П. Система соціального захисту населення як соціальний, економічний та політичний стабілізатор розвитку суспільства. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2014. Випуск 27. С. 108–113.
- Тропіна В., Суховий Д. Роль соціального страхування у фінансуванні державних соціальних гарантій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 149. С. 22–25.